

بررسی اسلوب و مضامین شعری عبدالعظیم ربیعی در مدح و رثاء اهل بیت(ع) *

** سوره وظیفه

*** دکتر سیده زهرا موسوی

چکیده :

«عبدالعظیم ربیعی» (۱۳۲۳-۱۳۹۹ق) شاعر معاصر خوزستانی یکی از دانش آموختگان حوزه علمیة نجف اشرف می باشد، که شعر خود را تقدیم به اهل بیت(ع) نموده و ادبیات خود را در خدمت به دین به کار برده است.

وی در اشعار خود تحت تأثیر مضامین شعری نجف اشرف و با تقلید از شاعرانی چون سید حمیری، شیخ هاشم کعبی، سید حیدرحلی و...، با بهره گیری از کتب تاریخی- روایی به مدح و رثای پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت(ع) می پردازد. مدح و رثاء علماء، رثاء خاص، غزل، موعظه ها و حکمتها، مناجات، شعر تعلیمی و ماده تاریخ نیز از جمله مضامین و موضوعات شعری است که در اشعار ربیعی دیده می شود.

در این مقاله علاوه بر شرح زندگی ربیعی و بیان محتوا و موضوعات اشعار ربیعی، به تحلیل و بررسی نمونه هایی از مضامین مدح و رثاء اهل بیت(ع) در شعر ربیعی پرداخته شده و اسناد تاریخی آنها مورد مذاقه قرار گرفته است.

واژه های کلیدی : عبدالعظیم ربیعی، مدح، رثاء، اهل بیت(ع)

* این مقاله مستخرج از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد می باشد که از حمایت دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی برخوردار بوده است

** دانش آموخته ی مقطع کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عرب دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

*** استادیار گروه زبان و ادبیات عرب دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

تاریخ دریافت مقاله : ۹۰/۶/۲۹ تاریخ پذیرش مقاله : ۹۱/۲/۳۶

مقدمه :

حمد و سپاس خدایی را که آفرینش را از نور وجود معصومین(ع) آغاز نمود و بر ما منت نهاد و محبت این انوار مقدس را در وجود ما قرار داد، باشد که پیروان خوبی برای ایشان باشیم.

عبدالعظیم ربیعی یکی از علماء دین، و شعر وی از اشعار برجسته دیوان شعر شیعه و ادبیات عربی معاصر در ایران محسوب می شود، اشعار وی منحصرأ در مدح و رثای پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت طاهرین آن حضرت(ع) و یا در قالب حکمت و موعظه در خدمت دین سروده شده است، حتی اشعاری که در مدح و رثای علماء یا رثای پدرش که او نیز از علماء بوده و یا اشعار تاریخی اش که به ثبت تاریخ وقایعی چون بنای مسجد، حسینیه، تألیف کتاب و... پرداخته نیز، هریک به گونه ای رنگ و بوی دینی دارند.

از برجسته ترین اشعار ربیعی، اشعاری است که در مدح امیرالمؤمنین(ع) سروده و به بیان فضایل آن حضرت(ع) پرداخته؛ همچنین رثای امام حسین(ع) و مصائب کربلا سهم عظیمی از شعر وی را به خود اختصاص داده است.

از دیگر مضامین دیوان ربیعی اشعاری است که به رثای حضرت زهرا(س) و شرح مصائب آن حضرت می پردازد.

شایان ذکر است که ربیعی اشعار خود را با استناد به فضائل و مناقب و مراثی معصومین(ع) که در کتب برجسته روایی- تاریخی گردآوری شده، سروده است؛ لذا هنگام شرح و بررسی اشعار، در حد امکان با بهره گیری از این کتب، به این مستندات نیز اشاره شده است.

۱- زندگینامه عبدالعظیم ربیعی

تنها منبعی که به طور کامل به شرح حال و زندگی عبدالعظیم ربیعی پرداخته، زندگینامه ایست که به قلم نویسنده گران قدر شیخ عبدالأمیرجمری^۱(۱۳۷۵-۱۴۲۷ق) در مقدمه «دیوان الربیعی فی مدائح اهل البیت(ع) و مراثیهم بلسان عربی مبین» به نگارش درآمده است. دیگر منابع نیز از این کتاب بهره جسته اند.

۱-۱ ولادت، نسب و وفات:

مرحوم علامه شیخ عبدالعظیم ربیعی فرزند مرحوم شیخ حسین، فرزند مرحوم شیخ علی جدعلی توبلی بحرانی ربیعی(۱۳۲۳-۱۳۹۹ق) عالم دین، شاعر و نویسنده، اذی الحجه سال ۱۳۲۳ق در محله نهر عَلم روستای قصبه نصار شهرستان آبادان به دنیا آمد (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۱۹) و ۸ جمادی الاولی سال ۱۳۹۹ق در همان جا از دنیا رفت و در همان جا دفن شد. (مرغی، ۱۴۱۴ق، ۱۹۸)

۱-۲ مراحل تحصیل:

ربیعی درآغوش پدر بزرگوارش شیخ حسین(ره)، تربیتی نیکو یافت و مقدمات علوم دینی را نزد وی آموخت.

پس از آن در زمان حیات پدرش در سال ۱۳۴۲ق به نجف هجرت کرد، و به تحصیل علوم دینی پرداخت. (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۲۰)

وی سطوح علوم دینی را نزد عالمان مشهور عرب و عجم آموخت که از میان ایشان می توان به علامه سید جعفر تبریزی (متوفی ۱۳۴۹ق) (نک: آمین، ۱۴۰۳ق، ۲۵۴/۴)، علامه سید باقر زنجانی (۱۳۱۲-۱۳۹۴ق) (نک: طهرانی، ۱۳۸۳ق، ۳۷۱/۴)، شیخ عبدالنبی عراقی (۱۳۰۷-۱۳۸۵ق) (نک: همان، ۴/۳، ۴۰۰)، شیخ محمدرضا آل یاسین (۱۲۹۷-۱۳۷۰ق) (نک: طهرانی، ۱۳۸۳ق، ۱۴۷/۳)، آیت الله سید محسن طباطبائی حکیم (۱۳۰۶-۱۳۹۰ق) (نک: آمین، ۱۴۰۳ق، ۵۶/۹) اشاره کرد. (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۲۰)

وی اواخر سال ۱۳۶۳ق نجف را ترک کرد و درحالی که اجازه اجتهاد از فقهای سرشناسی چون آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی (ره) (۱۲۸۴-۱۳۶۵ق) (نک: بصری، ۱۴۱۵ق، ۳۳۳/۲)، آیت الله سید ابوالقاسم خوئی (۱۳۱۷-۱۴۱۳ق) (نک: همان، ۱۴۰/۲) دریافت کرده بود، به وطن بازگشت و در محل ولادتش در نقش عالم، معلم، شاعر

۱- شیخ عبد الأمير جمیری: عالم اندیشمند و خطیب برجسته شیعه در بحرین. وی سال ۱۳۷۵ق در بحرین به دنیا آمد و علوم دینی را در نجف آموخت. او رهبر حزب الوفاق بزرگترین تشکل سیاسی شیعه در بحرین بود و سال ۱۴۲۷ق در بحرین از دنیا رفت. (www.aljamri.org)

۲- قصبه نصار: نام یکی از دهستانهای شهرستان آبادان، در جنوب خاوری شهر آبادان و کنار شط العرب است. طوایف مختلفی در این مکان زندگی می نند که طایفه بحرانی یکی از این طوایف است. (دهخدا، ۱۳۷۷ش، ۱۱/۱۷۶۰)

و نویسنده در خدمت به علم و ادب همت گمارد. (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۲۱)

۱-۳ آثار ربیعی:

تسلط ربیعی بر علومی مانند صرف و نحو، بلاغت، بیان و بدیع به اضافه علوم دینی و تاریخ اسلام باعث شده است که در نظم و نشر آثار گرانقدری از خود برجای گذارد.

در نثر کتابهای «سیاسة الحسين (ع)»، «الفرقة الوسطی» و «وفاة الرضا (ع)» از وی برجای مانده است.

آثار منظوم وی نیز عبارتند از: «دیوان الربیعی فی مدائح اهل البيت (ع) و مراثیهم بلسان عربی مبین»، «دیوان الربیعی فی رثاء اهل البيت (ع) باللغة الدارجة»، «ألفية الربیعی»، «المنظومة فی البلاغة»، «المنظومة فی المنطق» و «المنظومة فی العقائد» (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۲۳)

۱-۳-۱ «سیاسة الحسين (ع)»: این کتاب در سال ۱۳۷۷ هجری قمری تألیف و در سال ۱۳۷۸ هجری قمری در چاپخانه رشدیة تهران، چاپ سنگی شده است. که نسخه ای از آن در تالار کتب چاپ سنگی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران موجود می باشد.

این کتاب با هدف پاسخ گویی به برخی شبهات پیرامون نهضت امام حسین (ع) که توسط بعضی افراد مطرح می شود، در ۲ جلد نگارش یافته است. (ربیعی، سیاسة الحسين (ع)، ۱۳۷۸ق، ۳)

ربیعی کوشیده است تا با بهره گیری فراوان از آیات، روایات، متون تاریخی و اشعار عربی با شیوه ای علمی و برهانه‌های عقلی و نقلی، به شبهات و پرسشهای برخی افراد پاسخ گوید، و به بررسی ابعاد، ماهیت، علل و اهداف نهضت امام حسین(ع) پردازد.

۱-۳-۲ «الفرقة الوسطی»: تألیف این کتاب در سال ۱۳۹۲ هجری قمری به پایان رسیده، و در سال ۱۳۹۳ هجری قمری در قم چاپ شده است. مؤلف در این کتاب با استناد به آیات و روایات مختلف به بحث پیرامون مذهب حقه شیعه اثنی عشری و به خصوص دو فرقه اصولیون و اخباریون از شیعیان اثنی عشری می پردازد و فرقه وسطی را فرقه ای می داند که نه اصولی است و نه اخباری.

ربیعی علت تألیف این کتاب را اختلاف میان اصولیون و اخباریون و تلاش جهت ایجاد وحدت کلمه میان این دو گروه از علمای شیعه اثنی عشری عنوان می کند. (ربیعی، الفرقة الوسطی، ۱۳۹۳ق، ۸-۴ با تلخیص)

۱-۳-۳ «وفاة الرضا(ع)»: این کتاب در سال ۱۳۷۲ هجری قمری تألیف شده است. این کتاب خلاصه ای از موثق ترین منابع و صحیح ترین تاریخها درباره ولادت «امام رضا(ع)» تا شهادت آن حضرت و حوادثی که در آن زمان رخ داده است، می باشد. (ربیعی، وفاة الرضا(ع)، ۱۴۲۰ق، ۳)

۱-۳-۴ «ألفية الربیعی»: این کتاب در سال ۱۳۹۰ هجری قمری در نجف چاپ شده است. این کتاب شامل ۱۳۶۹ بیت با وزن های مختلف و قافیه های گوناگون در ۱۲۴ قطعه شعر با موضوع صرف و نحو سروده شده است و از مصادیق شعر تعلیمی می باشد. (ربیعی، ألفیة الربیعی، ۱۳۹۰ق، ۳)

۱-۳-۵ «المنظومة في البلاغة»، «المنظومة في المنطق» و «المنظومة في العقائد»: این منظومه ها که از نمونه های شعر تعلیمی می باشند. دست نوشته هایی هستند که چاپ نشده اند. (ربیعی، دیوان، ۱۴۱۹ق، ۲۴)

۱-۳-۶ «دیوان الربیعی في رثاء اهل البيت (ع) باللغة الدارجة»: این دیوان در سال ۱۳۸۳ هجری قمری به پایان رسیده و در سال ۱۳۹۰ هجری قمری در ۲۷۷ صفحه چاپ شده است. (ربیعی، دیوان، ۱۳۹۰ق، ۲۷۵)

اشعار این دیوان به زبان عربی عامیانه و در قالبهای شعری شعر عامیانه در رثای اهل بیت(ع) و به خصوص امام حسین(ع) سروده شده است.

۱-۳-۷ «دیوان الربیعی في مدائح اهل البيت(ع) و مرثیهم بلسان عربی مبین»: دیوان شاعر اولین بار در سال ۱۳۶۰ هجری قمری در نجف در دو بخش چاپ شد که بخش اول آن اشعار فصیح و بخش دوم اشعار عامیانه شاعر بود، در چاپ دوم به بعد از هم جدا و به صورت دو دیوان مستقل چاپ شدند. چاپ چهارم این دیوان با ویرایشی جدید در ۴۰۰ صفحه توسط فرزند شاعر در سال ۱۴۱۹ هجری قمری برابر با سال ۱۳۷۷ هجری شمسی در چاپخانه امیر قم صورت گرفته است.

ربیعی در این دیوان اشعار خود را در مدح و رثای اهل بیت(ع) در قالبها و بحرهای قافیه های مختلف به نظم در آورده است. وی قصیده هایی در بحرهای کامل، خفیف طویل، وافر، رمل، متدارک، بسیط و... و اشعاری در قالبهای موشحات و رباعیات سروده است. (مرغی، ۱۴۱۴ق، ۱۹۴)

این دیوان ربیعی دارای ۶۱ قصیده، ۸ موشحه و ۵۶۳ رباعی، شامل ۳۶۲۷ بیت می باشد و برحسب موضوعات در ۱۲ باب فصل بندی شده، که عبارتند از:

(۱) **موالید:** در ابتدای این باب دو قصیده باعنوان «نظم حدیث الکساء»، سپس یک قصیده با عنوان «میلاد النبی»،

یک قصیده با عنوان «میلاد أمير المؤمنين (ع)»، یک قصیده با عنوان «في ولادة الزهراء (س)»، یک موشحه با عنوان «مولد الحسن السبط (ع)»، دو موشحه با عنوان «مولد الإمام الحسين (ع)» و یک موشحه با عنوان «مولد الإمام صاحب الأمر (عج)» آورده شده است. در این اشعار که نمونه هایی از شعر قصصی می باشند، شاعر به شیوه نقل قصصی^۱ به شرح ماجرای مورد نظر می پردازد. وی پس از شرح ماجرای ولادت معصوم مورد نظر به وقایع زندگی آن بزرگوار و حتی گاهی به مصیبت های وارد بر آن بزرگوار نیز اشاره می کند. اشعار این فصل آمیخته ای از مدح و رثاء می باشد.

(۲) **علویات:** در این باب شاعر در هشت قصیده و دو موشحه به مدح «امیرالمؤمنین (ع)» پرداخته است.

(۳) **مراثی المعصومین:** این باب شامل سه قصیده در رثاء «امیرالمؤمنین (ع)»، دو قصیده در رثاء «حضرت زهراء (س)»، دو قصیده در رثاء «الامام الحسن (ع)» و یک قصیده در رثاء «الامام الرضا (ع)» می باشد.

۱- نقل قصصی: در این سبک شاعر ضمن نقل حادثه-آنگونه که در روایات آمده است- با تصرفاتی در متن روایت و حذف اسناد و راویان، ترسیمی داستانی از حادثه ارائه می دهد. در این گونه اشعار، هنر شاعر در بکارگیری تعبیرات مصطلح حاضر، به جای استفاده از عبارات قدیمی و تکراری است. (خزعلی، ۱۳۸۳، ش، ۱۲۵)

(۴) **حسینیات:** شاعر در این باب هفده قصیده در رثاء «امام حسین (ع)» به نظم درآورده است.

(۵) **هاشمیات:** در این باب دو قصیده در رثاء «مسلم بن عقیل (ع)»، سه قصیده در رثاء «ابی الفضل العباس (ع)»، یک قصیده در رثاء «علی اکبر (ع)» و یک قصیده در رثاء «قاسم بن الحسن (ع)» دیده می شود.

(۶) **زینیات:** شاعر در این باب در سه قطعه شعر به رثاء و بیان مصائب «زینب کبری (س)» می پردازد.

(۷) **استنهاض الحجه و رثاء الحسين (ع):** در این باب شاعر با پنج قصیده «امام زمان (عج)» را مورد خطاب قرار داده و با آرزوی فرج و ظهور ایشان به رثاء «امام حسین (ع)» می پردازد.

(۸) **الرباعیات الحسینیة:** آنچه در این باب گردآوری شده، ۱۹ رباعی در رثای «امام حسین (ع)» و بیان مصائب ایشان است.

(۹) **موعظ و حکم:** این باب در دو بخش است: بخش اول شامل قصائدی است که شاعر در آغاز با یاد مرگ، آخرت و بهشت برخی موعظه ها و حکمت ها را بیان و در ادامه قصیده به رثاء امام حسین (ع) می پردازد. وی در بخش دوم در اشعاری کوتاه و چند بیتی به مناجات با خداوند می پردازد و پندها و حکمت هایی را بیان می دارد.

۱۰) **فضل العلم وأهله**: شاعر در این باب یک قصیده و یک موشحه در بیان فضل علم و اهل آن، یک قصیده در مدح شیخ طوسی به مناسبت هزارمین سال میلاد شیخ و یک قصیده در رثای پدرش سروده است.

۱۱) **رباعیات**: شاعر در این باب در قالب ۴۴۴ رباعی به مناجات با خداوند باری تعالی و یا بیان مواعظ و حکمت‌ها پرداخته است.

۱۲) **تواریخ**: در این باب شاعر در اشعار خود که در قالب ماده تاریخ^۱ سروده است به ثبت تاریخ بنای مساجد، حسینیه‌ها، مدارس، تاریخ چاپ یا تألیف کتب و تاریخ فوت برخی عالمان دینی هم عصرش که از دوستانش بوده اند پرداخته است.

۲- سبک تقلیدی شعر ربیعی:

در دیوان ربیعی شعری به چشم نمی‌خورد که نشان دهد وی در زمان رونق شعر حرّ زندگی می‌کرده است و

۱- هر مناسبتی که شاعر می‌خواهد تاریخ وقوع آن فراموش نشود را با استفاده از ماده تاریخ و به وسیله حساب جمل و حروف ابجد در شعر خود ذکر می‌کند (موسوی، ۱۴۰۸، ق، ۲۶۴) در این فن شعری شاعر معمولاً در آخر ابیاتش و بعد از کلمه «أرّخ» و یا یکی از مشتقاتش، کلماتی می‌آورد که اگر با حساب جمل حروفش محاسبه شود، جمع آن تاریخ مناسبتی که مورد نظر است - مانند ولادت، وفات، بناء مسجد و مدرسه، تألیف کتاب و...- به دست می‌آید. (بدیع یعقوب، ۱۹۸۷، م، ۳۴۹/۱) در حساب جمل، هر یک از حروف ابجد نماینده یکی از اعداد می‌باشد که به شرح زیر است: ا: ۱، ب: ۲، ج: ۳، د: ۴، ه: ۵، و: ۶، ز: ۷، ح: ۸، ط: ۹، ی: ۱۰، ک: ۲۰، ل: ۳۰، م: ۴۰، ن: ۵۰، س: ۶۰، ع: ۷۰، ف: ۸۰، ص: ۹۰، ق: ۱۰۰، ر: ۲۰۰، ش: ۳۰۰، ت: ۴۰۰، ث: ۵۰۰، خ: ۶۰۰، ذ: ۷۰۰، ض: ۸۰۰، ظ: ۹۰۰، غ: ۱۰۰۰ (عمید، ۱۳۸۸، ش، ۶۱)

مانند برخی شاعران هم عصر خود به موضوعات روز مانند هواپیما، برق و... یا مسائل اجتماعی اشاره ای نکرده است.

ربیعی در شعر خود، چه از نظر سبک، وزن و قافیه و چه از نظر مضامین و موضوعات به تقلید از شاعران گذشته پرداخته است.

۲-۱ سبک، وزن و قافیه:

اشعار وی غالباً قصیده‌هایی در بحرهای کامل، خفیف طویل، وافر، رمل، متدارک، بسیط و... می‌باشند، او در قالبهای موشحات و رباعیات و قالبهای شعر عامیانه نیز سخن سرایی کرده است. (مرغی، ۱۴۱۴، ق، ۱۹۴)

«در مدح به سبک مهیار دیلمی (۳۶۷-۴۲۸ق) (نک: ابن خلکان، بی تا، ۳۶۳/۵-۳۵۹) و دیگر شاعران به نام دوره عباسی شعر سروده است. تا آنجا که به تقلید از دیگران بر اساس قصیده معروف حصری قیروانی (متوفی ۴۱۳ق) (نک: همان، ۳/۳۳۱) که با مطلع زیر آغاز می‌شود:

يا ليل الصَّبِّ متى غَدّه
أقيامُ السَّاعَةِ مَوْعِدُه (طویلی، ۱۹۹۹، م، ۶۱، بیت ۱)

«ای شب [انسان] عاشق! فردا [ای وصال و رسیدن به معشوق] کی فرا می رسد؟ آیا زمانش روز رستاخیز است؟»
در مدح امیرالمؤمنین(ع) قصیده ای استوار و زیبا با مطلع زیر سروده است:

بدری الخد مورده
دری الثغر منضده (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۸۹، بیت ۱)
«گونه سرخش همچون ماه و دندانهای منظمش همچون مروارید است.»

و به تقلید از بوصیری(۶۰۸-۶۹۶ق)(نک: الصفدی، ۱۴۲۰ق، ۹۲/۳) و براساس قصیده معروف به برده که با مطلع زیر آغاز می شود:

أمن تذکر جیران بذی سلم
مزجت دمعاً جرى من مقلة بدم (بوصیری، بی تا، ۲، بیت ۱)
«آیا با یادآوری همسایگان در وادی ذی سلم، خون گریه می کنی؟»

قصیده ای زیبا در انتظار فرج امام زمان (عج) و رثای امام حسین(ع) با مطلع زیر سروده است:

أصوت جبریلَ ذا عن ثغر مَبَسِم
مبشراً بظهور النور في الحرم (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۱۹۹، بیت ۱)
«آیا این صدا از دهان خندان جبرئیل است که به ظهور نور(ظهور امام زمان(عج)) در حرم(مسجدالحرام) بشارت می دهد؟»

و بر اساس قصیده برده کعب بن زهیر(م۲۶ق)(نک: فروخ، ۱۹۹۷م، ۲۸۳/۱) با مطلع:

بانت سعاد فقلبي اليوم متبول
مئيم إثرها لم يُفد مكبول (کعب بن زهیر، ۱۴۲۴ق، ۲۶، بیت ۱)
«سعاد(معشوقه من)[از من] جدا شد، پس امروز قلبم، چنان شیفته و دلباخته و اسیر او شده که از آن رهایی نمی یابد.»

شعری در رثای امام حسین (ع) با مطلع زیر سروده است:

المجد عند حدود البيض مكفول
ولا يتم لرب الجبن مأمول (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۱۵۰، بیت ۱)
«مجد و عظمت برعهده تیغه شمشیرهاست، و آرزوی انسان ترسو برآورده نمی شود.»

ربیعی در مرثیه سرایی، به خصوص در رثای حسینی(ع) از سبک شیخ هاشم کعبی(متوفی ۱۲۲۱ق)(نک: آمین، ۱۴۰۳ق، ۲۳۷/۱۰) و سید حیدر حلّی(۱۲۴۰-۱۳۰۴ق)(نک: همان، ۲۶۶/۶) و مانند ایشان پیروی می کند.
(مرغی، ۱۴۱۴ق، ۱۹۵)

بررسی اشعار ربیعی نشان می دهد که وی در اسلوب شعری از شعر شاعران نجف نیز تأثیر پذیرفته، وجود موشحات و رباعیات و اسلوب های شعر عامیانه اش مانند ابوذیه، نعی و... گواه این مدعاست.

۲-۲ تأثیر پذیری از مضامین شعری شاعران نجف:

هنگامی که اشعار ربیعی را مورد بررسی قرار می دهیم، درمی یابیم که به دلیل حضور ۲۱ ساله در نجف در شعر خود تحت تأثیر مضامین شعر شاعران نجف قرار دارد.

وی از مضامین و موضوعات شعری شاعران نجف^۱، از جمله مدح پیامبراکرم(ص) و اهل بیت(علیهم السلام)، رثاء اهل بیت(علیهم السلام)، مدح و رثاء علماء، رثاء خاص، غزل، حکمتها و تأملات، شعر تاریخ و شعر تعلیمی تقلید کرده است.

در ادامه به اجمال به بیان برخی مضامین و موضوعات شعری که نظایر آن در شعر شاعران نجف وجود دارد، پرداخته می شود:

۱- مدح پیامبراکرم(ص) و اهل بیت(علیهم السلام): ربیعی در قالب اشعار «موالید» ضمن بیان داستان ولادت پیامبراکرم(ص)، امیرالمؤمنین(ع)، حضرت زهراء(س)، امام حسن(ع)، امام حسین(ع) و امام زمان(عج) به مدح آن بزرگواران نیز پرداخته است. همچنین اشعار باب «علویات» اختصاص به مدح امیرالمؤمنین علی(ع) دارد.

۲- رثاء اهل بیت(علیهم السلام): وی در باب «مراثی المعصومین(ع)» به رثاء امیرالمؤمنین(ع)، حضرت زهرا(س)، امام حسن(ع) و امام رضا(ع) می پردازد؛ باب «حسینیات» نیز به رثاء امام حسین(ع) و باب «هاشمیات» به رثاء چند تن از شهدای کربلا اختصاص دارد. «دیوان الربیعی فی رثاء اهل البیت(ع) باللغة الدارحة» نیز به طور کامل در رثاء اهل بیت(علیهم السلام) و به زبان عامیانه سروده شده است.

۱- جهت اطلاعات بیشتر نک: موسوی، ۱۴۰۸، ۱۷۶-۲۶۴

۳- مدح علماء: ربیعی قصیده ای ۴۷ بیتی در مدح شیخ طوسی از بزرگان علماء شیعه، به مناسبت هزارمین سالروز میلاد شیخ سروده و به وقایع مهم زندگی آن بزرگوار مانند هجرتش از طوس به عراق، به آتش کشیده شدن کتابها و منبرش، اقامتش در نجف و تأسیس مدرسه علمی نجف اشاره می کند. وی در مطلع قصیده دیگران را به الگوبرداری از زندگی شیخ توصیه کرده، می گوید:

«هكذا فلتعش بمجدك دهرًا تكسب الحمدَ والمفاخرَ طرًّا (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۲۵۵، بیت ۱)

[در دنیا] اینچنین(همچون شیخ طوسی) با شکوه زندگی کن تا ستایش و افتخارات را یکجا وبا هم به دست آوری.

۴- رثاء علماء: وی در قالب ماده تاریخ، به رثاء دو تن از علمای همعصر خویش پرداخته است. وی در رثاء علماء، فضایل علمی و اخلاقی ایشان را بیان می کند. مانند شعر کوتاهی که در رثاء «شیخ علی صغیر خاقانی» (۱۳۳۰-۱۳۹۵ق) (آمین، ۱۴۱۳ق، ۷۲۷/۲) سروده و در قالب شعر تاریخ، تاریخ وفات او را ثبت کرده است؛ این شعر در صفحه ۳۹۰ دیوان اینچنین آمده است:

«يا ناعياً ينعي على الصغیر قل هو في الفضل كبيرٌ كبيرٌ»

ای کسی که خبر مرگ «علی صغیر» را می دهی؛ [به همگان] بگو که او در فرهیختگی و شایستگی، بزرگ بزرگ است.

لَأِنَّهُ طَوَّدَ الْحِجَبِيَّ وَالنُّهَيْيَ وَ إِنَّهُ فِي الْعِلْمِ بَحْرٌ غَزِيرٌ

چراکه او کوه عقل و خرد، و در دانش، دریایی پرآب است.

فِي طَلَبِ الْعِلْمِ وَ فِي قَبْرِهِ قَدْ جَاوَزَ الْكَرَّارَ نِعَمَ الْمُجِيرِ

در [هنگام] جستجوی دانش و هم در قبرش، با امیرالمؤمنین (ع) - که چه حامی و پناه خوبی است - همسایه شده است.

وَ كَانَ قَدْ شَارَكَهُ بِاسْمِهِ فَأَرْخَنَ (غَابَ سَمِيُّ الْأَمِيرِ) (ربيعي، ۱۴۱۹ق، ۳۹۰، ابیات ۴-۱)

او همنام حضرت علی (ع) بود، پس تاریخ وفات او را ثبت کن که همنام امیرالمؤمنین (ع) در خاک پنهان شد. (در سال ۱۳۹۵ق به خاک سپرده شد.)

۵- رثاء خاص: ربیعی یک قصیده ۵۶بیتی در رثای پدرش سروده، از آنجا که پدرش از علماء دین بوده، و فضایل علمی و دینی او مورد اشاره قرار گرفته است، این شعر نمونه ای از رثاء علماء نیز می باشد. از آنجا که وفات پدرش در آستانه عید فطر بوده در مطلع قصیده این عید را مورد خطاب قرار داده و می گوید:

أَيُّهَا الْعِيدُ لَا أَرَاكَ سَعِيداً رَبُّ خَطْبِ عَرَى فَلَمْ يُبِقِ عِيداً (ربيعي، ۱۴۱۹ق، ۲۵۹، بیت ۱)

«ای عید تو را خوش یمن نمی دانم، چه بسا رویداد ناگواری پیش می آید و دیگر عیدی باقی نمی گذارد.»

۶- غزل: در شعر ربیعی غزل به صورت نسیب در آغاز مدیحه هایش دیده می شود. که نمونه ای از آن ۱۳ بیت آغازین قصیده ای است که در مدح امیرالمؤمنین (ع) چنین می سراید:

هُوَ رَبُّ الْحُسْنِ وَ مُفْرَدُهُ وَ قَبِيلُ الْعَشَقِ يُوَحِّدُهُ (همان، ۸۹، بیت ۱۳)

«او خدای یگانه حسن و نیکویی است و قبیله عاشقان به یگانگی او ایمان می آورند.»

۷- حکمتها و تأملات: ربیعی حدود ۴۴۴ بیت در موضوعات حکمت، امثال، پند و موعظه، توحید و مناجات با خداوند، در قالب رباعیات سروده است. (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۲۲) وی این اشعار را با اقتباس از آیات قرآن کریم،

روایات ائمه اطهار (علیهم السلام)، به خصوص کلمات قصار حضرت علی (ع) و فرازهایی از برخی دعاها و یا مضامین آنها سروده، که در آغاز هر رباعی ذکر شده است. به عنوان نمونه رباعی زیر بر اساس آیه ۷۸ سوره نساء که می فرماید: «أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ...» سروده شده، بر قطعی بودن مرگ اشاره می کند و می گوید:

سَيَأْتِي الْمَوْتَ شِنْنَا أَوْ رَغْمِنَا وَ لَوْ أَنَا اعْتَصِمْنَا بِالْبُرُوجِ

چه بخوایم یا نخواهیم ، مرگ خواهد آمد، هرچند که ما به برجهای مستحکم] پناه ببریم.

أَلَا فاعْمَلْ لِتُخْرَجَ مِنْ لَظِي ، لَا تَقُلْ هَلْ مِنْ سَبِيلٍ لِلْخُرُوجِ (ربيعي، ١٤١٩ق، ٢٨٧، ابیات ١-٢)

نگو آیا راهی برای خروج وجود دارد، بلکه به هوش باش و تلاش کن تا از آتش جهنم خارج شوی.

٨- ماده تاریخ: ربیعی در قالب ماده تاریخ، به ثبت تاریخ وقایعی چون بنای مساجد، حسینیه ها، مدارس علمیه، تألیف و چاپ کتب دوستان و وفات برخی دوستانش که از عالمان دین بوده اند، می پردازد. که نمونه ای از آن در شرح رثاء علماء ذکر شد.

٩- شعر تعلیمی: وی آلفیه ای در صرف و نحو، و منظومه هایی در بلاغت، منطق و عقائد دارد که نمونه هایی از شعر تعلیمی می باشند. منظومه های وی چاپ نشده (ربيعي، ١٤١٩ق، ٢٤) و در حال حاضر در دسترس نیستند.

٣- مدح اهل بیت (ع) در شعر ربیعی:

در «دیوان الربیعی فی مدائح اهل البیت (ع) و مراثیهم بلسان عربی مبین»، علاوه بر اشعار باب «موالید» که آمیخته از مدح و رثاء اهل بیت (ع) می باشند؛ شاعر یک باب از این دیوان را با عنوان «علویات» به مدح امیرالمؤمنین علی (ع) اختصاص داده و بر اساس مستندات تاریخی- روایی به بیان فضایل و مناقب آن حضرت (ع) می پردازد؛ که از آن جمله می توان به ولادت حضرت علی (ع) در کعبه، شرح وقایعی چون «لیلة الممیت»، ازدواج حضرت علی (ع) با حضرت زهرا (س)، جنگ احزاب و کشته شدن عمرو بن عبدود، نزول آیه تطهیر و آیه مباحله، ماجرای غدیر خم، ماجرای «رد الشمس» و سخن گفتن خورشید با آن حضرت (ع) و ... اشاره کرد.

در این مقاله به دلیل رعایت اختصار تنها به ابیاتی می پردازیم که به ماجرای غدیر خم، ردالشمس و سخن گفتن خورشید با حضرت علی (ع) اشاره می کند:

مطابق نص صریح کتب تاریخی- روایی، در ١٨ ذیحجه سال ١٠ هجری پس از پایان مراسم حج هنگامی که مسلمانان به محل غدیر خم رسیدند، جبرئیل آیه ٦٧ سوره مائده را بر پیامبر نازل کرد: «يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ».

پس از نماز ظهر به دستور پیامبر (ص) منبری از جهاز شتر برپا شد ، پیامبر (ص) بر فراز آن، خطبه ای غرّاً خواند و پس از سخنانی دست علی (ع) را گرفت و بلند کرد، آنگاه فرمود: «هرکس من مولای اویم، این علی (ع) مولای اوست.» پس از دعا در حق آن حضرت، فرمود: «آگاه باشید، حاضران موظفند این خبر را به غایبان برسانند.» (مفید، ١٤١٣ق، ١٧٨-١٧١؛ آمینی، ١٣٦٦ق، ١/١٢-٩ با تلخیص)

ربیعی در ٥قطعه از ١٠قطعه شعر این باب به حادثه مهم غدیر خم اشاره کرده است، وی در صفحه ٩٠ دیوان خود، با تلمیح به حدیث غدیر خم و آیه ٦٧ سوره مائده ماجرای غدیر خم را چنین به نظم درآورده است:

رسولُ الفضلِ، محمدُهُ

«و بِحُمِّ قَامِ نَبِيِّ الْحَقِّ

و در [غدیر] خم پیامبر خدا و رسول نیکبها، محمد(ص) برخاست.

يَدْعُو فِي الْخَلْقِ وَ قَدْ رَفَعَتْ
لِلْأَوْجِ أَبَا حَسَنِ يَدُهُ

درحالی که دست مبارکش، ابالحسن(ع) را بالا برده بود؛ در میان مردم می گفت:

مَنْ لَمْ يَحْضُرْ فِي مَجْمَعِنَا
فَلْيَبْلُغْهُ مَنْ يَشْهَدُهُ

کسی که این اجتماع را می بیند، باید به اطلاع کسی که در جمع ما حضور ندارد برساند.

مَنْ كَانَ يَرَانِي مَوْلَاهُ
فَأَخِي مَوْلَاهُ وَسَيِّدُهُ

کسی که مرا مولای خود می داند، پس برادرم [علی(ع)] مولا و سرور اوست.

أَنَا لَمْ أَعْقِدْ تَاجَ السُّلْطَانِ
نِ لَه، بَلْ رَبِّي يَعْقِدُهُ

من تاج زمامداری [و امامت] را برای او [حضرت علی(ع)] قرار ندادم، بلکه پروردگارم آن را [برای او] مقرر کرد.

هَذَا جَبْرِئِيلُ يُبَلِّغُنِي
أَمْرًا عَنْ رَبِّي يَسْتَنْدُهُ

این جبرئیل است که فرمانی را از سوی پروردگارم به من ابلاغ می کند که پروردگارم از انجام آن فرمان حمایت می کند.

أَكْمِلْ بَوْلَايَتِهِ دِينِي
فَجَمَالُ الشَّيْءِ مُحَدِّدُهُ

دین مرا با ولایت او کامل کن، چرا که مشخص کننده هر چیز، مایه زیبایی آن چیز است. (و دین من آنگاه زیبایی خود را بیشتر نشان می دهد که علی(ع) به ولایت و جانشینی تو تعیین شود).

و لَئِنْ خَالَفْتَ فَمَا بَلَّغْتَ
لَنَا أَمْرًا تَتَقَلَّدُهُ

اگر مخالفت کنی، امر ما را که بر عهده گرفته ای، نرسانده ای. (ابلاغ نکرده ای)

و سَتَعْضُدُّ أَمْرَكَ عَصْمَتُنَا
يَا مَنَّةَ مَنْ هُوَ يَعْضُدُّهُ (ربيعي، ١٤١٩ق، ٩٠، ابیات ٢٥-١٧)

ای [کسی که مایه] قدرت و ارجمندی شخصی (حضرت علی(ع)) هستی که [این کار تو (ابلاغ ولایت امیرالمؤمنین(ع))] او را یاری می دهد، حمایت ما تو را در انجام این کار، یاری خواهد داد.

از جمله فضایل دیگری که شاعر در صفحه ٩١ دیوان به آن اشاره می کند، دو معجزه ردالشمس و سخن گفتن خورشید و بیان مناقب امیرالمؤمنین(ع) می باشد.

«و الشَّمْسُ لَهُ رُدَّتْ جَهْرًا
بِلِسَانِ الْعَرَبِ تَمَجِّدُهُ» (ربيعي، ١٤١٩ق، ٩١، بیت ٤٤)

خورشید که آشکارا برای او (حضرت علی(ع)) بازگشت، به زبان عرب او را می ستاید و به بزرگی توصیف می کند.»

معجزه ردالشمس دوبار برای آن حضرت رخ داده است، یکبار در زمان رسول خدا(ص) و بار دیگر پس از وفات آن حضرت، هنگام ورود امیرالمؤمنین(ع) و یارانسان به شهر بابل، شرح کامل این دو واقعه در کتب روایی- تاریخی آمده است. (مفید، ۱۴۱۳ق، ۱/۳۴۷-۳۴۵ با تلخیص)

معجزه دیگر که در مصرع دوم مورد اشاره قرار گرفته است، سخن گفتن خورشید با آن حضرت است. سلیم بن قیس هلالی(ره) شرح کامل این معجزه را از زبان ابوذر غفاری (ره) نقل می کند که خلاصه آن چنین است: شبی پیامبر اکرم(ص) به امیرالمؤمنین(ع) فرمود: «هنگام صبح به طرف کوههای بقیع برو و بر مکان بازی از آن زمین بایست. چون خورشید طلوع کرد بر او سلام کن! خداوند به او دستور داده است تا با صفاتی که در تو هست به تو جواب دهد.» چون صبح شد، امیرالمؤمنین(ع) همراه ابوبکر و عمر و جمعی از مهاجرین و انصار به راه افتادند، تا به بقیع رسیدند؛ آن حضرت از مکان بلندی از زمین بالا رفت، و وقتی خورشید طلوع کرد، فرمود: «سلام بر تو ای خلق جدید خداوند که مطیع او هستی!» در این هنگام صدائی همچون رعد از آسمان شنیدند که کسی می گفت: «و سلام بر تو ای اول و ای آخر و ای ظاهر و ای باطن و ای آنکه بر همه چیز آگاهی!» وقتی ابوبکر و عمر و مهاجرین و انصار کلام خورشید را شنیدند، غش کردند. بعد از ساعاتی که به هوش آمدند نزد پیامبر آمدند. پیامبر(ص) فرمود: چه شنیدید؟ گفتند: شنیدیم که می گفت: سلام بر تو ای اول! فرمود: «درست گفته است، او اول کسی است که به من ایمان آورده است.» گفتند: شنیدیم که می گفت: ای آخر! فرمود: «درست گفته است، او آخرین کسی است که همراه من خواهد بود. او مرا غسل داده و کفن نموده، داخل قبرم می نماید.» گفتند: شنیدیم که می گفت: ای ظاهر! فرمود: «درست گفته، تمام علم من برای او ظاهر شده است.» گفتند: شنیدیم که می گفت: ای باطن! فرمود: «درست گفته، همه اسرار مرا در باطن خویش نگاه داشته است.» گفتند: شنیدیم که می گفت: ای آنکه به همه چیز آگاهی! فرمود: «راست گفته، اوست عالم به حلال و حرام، واجبات و سنتها (مستحبات) و آنچه مانند اینهاست.» (هلالی، ۱۳۸۷ش، ۶۵۰-۶۴۹؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۱۶۸/۴۱-۱۶۶)

۴- رثای اهل بیت(ع) در شعر ربیعی:

برجسته ترین مضمون شعری، که بیشترین اشعار ربیعی را به خود اختصاص داده است، رثای اهل بیت(علیهم السلام) می باشد. به همین دلیل ربیعی شاعر اهل بیت(ع) شناخته می شود.

در «دیوان الربیعی فی مدائح اهل البیت(ع) و مراثیم بلسان عربی مبین» در کنار بیان فضائل و مدح پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت طاهرینش(علیهم السلام) اشعاری سروده شده اند که مستقلا به رثای امیرالمؤمنین(ع)، حضرت زهراء(س)، امام حسن(ع)، امام حسین(ع)، امام رضا(ع)، حضرت زینب(س)، حضرت ابوالفضل(ع)، مسلم بن عقیل(ع)، حضرت علی اکبر(ع) و حضرت قاسم بن الحسن(ع) می پردازند.

«دیوان الربیعی فی رثاء اهل البیت (ع) باللغة الدارجة» نیز در رثای اهل بیت(ع) و به خصوص امام حسین(ع) سروده شده است. بیش از سه چهارم کل اشعار دیوان با ذکر وقایع روز عاشورا و مصائب پس از آن به رثای

امام حسین(ع) و خاندان آن حضرت همچون ابی الفضل العباس(ع)، مسلم بن عقیل(ع)، علی اکبر(ع)، قاسم بن الحسن(ع)، علی اصغر(ع) و بیان مصائب امام سجاد(ع)، حضرت زینب(س) و بانو رباب(س) می پردازد. مابقی اشعار دیوان نیز در رثای حضرت رسول(ص)، امیرالمؤمنین(ع)، فاطمه زهرا(س)، امام حسن مجتبی(ع)، امام سجاد(ع)، امام کاظم(ع)، امام رضا(ع) و در استغاثه و ندبه امام زمان(عج) سروده شده است.

۴-۱ رثاء حضرت زهراء(س) و امام حسین(ع) در شعر ربیعی :

ویژگی بارز شعر ربیعی پرداختن به فاجعه کربلا و رثاء حضرت زهرا(س) می باشد، وی ریشه مصیبت‌های وارد بر اهل بیت (ع) را مصیبت وارد بر حضرت زهرا(س) می داند و می گوید :

«كَلَّمَا كَانَ يَوْمَ ذَاكَ نَوَاةٌ لِمُصَابِ الْحُسَيْنِ فِي كَرْبَلَاءِ (ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۱۲۲، بیت ۱۶)

هرچه بود، آن روز هسته اصلی و ریشه مصیبت حسین(ع) در کربلا می باشد.»

۴-۱-۱ رثاء حضرت زهرا(س) در شعر ربیعی:

ربیعی مصیبت حضرت زهرا(س) را به شیوه داستانهای حماسی، ادبی به نظم درآورده؛ اتفاقات تاریخ اسلام را حادثه پس از حادثه بیان می کند. (حلو، ۱۴۱۹ق، ۵۲۹)

وی با بهره گیری از کتب روایی- تاریخی، علاوه بر شرح حوادث و مصیبت‌های وارد بر حضرت زهرا(س) که منجر به شهادت آن حضرت شد، به خطبه حضرت زهراء(س) اشاره کرده، سخنان آن حضرت(س) خطاب به انصار را یادآور می شود؛ آن حضرت فرمودند: « ای بزرگان و ای بازوان توانای ملت! و ای نگهداران دین! این چه رفتار سستی است که ظالمانه در حق من رواداشته اید؟ مگر پدرم رسول خدا(ص) نفرمود: «حفظ حرمت هر شخص در احترام به فرزندان اوست.»؟ چه با شتاب خلاف آن عمل کردید، با اینکه شما برای احقاق حقوق من قادر و توانا هستید...» و در بخشی دیگر از سخنانشان فرمودند: « ای بنی قیله (ای گروه انصار) آیا من در مورد میراث پدرم مورد ستم قرار گیرم، با اینکه شما شرایط مرا می نگرید و سخنانم را می شنوید و دارای جمعیت و توان برای دفاع از عدالت هستید؟» (طبرسی، ۱۴۰۳ق، ۱۰۳)

ربیعی ماجرای سخنرانی حضرت زهراء(س) در مسجد النبی(س) را اینچنین به نظم در آورده است :

و كَذَلِكَ انْكَفَأَتْ لِمَسْجِدِ أَحْمَدٍ مَذْغَصًا بِالْأَنْصَارِ وَالْأَصْحَابِ

به این ترتیب آنگاه که مسجد پر از جمعیت انصار و اصحاب شد، [حضرت زهراء(س)] به مسجد پیامبر(ص) بازگشت.

خَطَبَتْ فَأَوْقَرَتِ الْمَسَامِعَ وَعَظَّهَا بِحَكِيمِ اسْلُوبٍ وَ فَصْلِ خُطَابِ

با اسلوبی حکیمانه و سخنانی که حق را از باطل جدا می کند سخنرانی کرد، اما در برابر پندهایش گوشها سنگین [و ناشنوا] شدند.

بِالنُّطْقِ تَفْرَعُ عَنِ لِسَانِ الْمُصْطَفَى

وَلِرُبِّ نَوْرٍ كَانَ ذَا الْقَابِ

هنگام سخن گفتن گویی کلام از زبان پیامبر(ص) خارج می شود، چه بسا یک نور لقبهای گوناگون داشته باشد.

إِنِّي وَدِيعَةٌ أَحْمَدٍ مَا بَيْنَكُمْ

يَا قَوْمُ فَارْعُوا جَانِبِي وَجَنَابِي

ای مردم! من امانت پیامبر(ص) در میان شما هستم، پس احترام مرا حفظ کنید.

الْمَرْءُ يُحَفِّظُ فِي بَنِيهِ وَ أَنْتُمْ

ضَيَعْتُمْ الْمُخْتَارَ فِي الْأَعْقَابِ

احترام هر کس در [احترام به] فرزندان حفظ می شود، و شما احترام پیامبر برگزیده را در مورد فرزندان از بین بردید.

أَمِنْ الْمَرْوَةِ أَنْ إِرْثِي مِنْ أَبِي

يُزَوِّي وَ يُلْغِي كُلَّ مَا أَوْصَى بِي

(ربيعي، ۱۴۱۹ق، ۱۲۰، ابیات ۲۳-۱۸)

آیا جوانمردی است که میراث من از پدرم غصب شده و آنچه در مورد من سفارش کرده است، از میان برود؟

۴-۱-۲ رثاء امام حسين (ع) در شعر ربیعی :

بیشتر اشعار ربیعی در رثاء امام حسین(ع)، خاندان آن حضرت و بیان وقایع کربلا می باشد. از آنجا که وی خطیب و اهل منبر است- براساس سنت اهل منبر که در پایان هر مجلس به ذکر مصیبت امام حسین(ع) می پردازند- علاوه بر مرثیه های مستقل در پایان بسیاری از اشعار خود به خصوص اشعاری که در رثاء حضرت زهرا(س) سروده است، نیز به ذکر مصیبت امام حسین(ع) می پردازد؛ همچنین وی به زبان عربی عامیانه نیز برای آن حضرت مرثیه سرایی کرده است، به همین دلیل ربیعی را «شاعرالحسین و بلیغ اللسانین» نامیده اند. (ربيعي، ۱۴۱۹ق، ۲۲)

با بررسی اشعار ربیعی درمی یابیم که وی با بهره گیری از کتب روایی- تاریخی همچون «اللہوف علی قتلی الطفوف» و دیگر کتب مقاتل سیدالشهداء(ع)، مرثیه های بسیاری در رثاء امام حسین(ع) و خاندان آن حضرت سروده و مصائب مختلف کربلا را به نظم درآورده است؛ از آن جمله در شعر «فی رثاء الحسین(ع)» از باب حسینیات، به تیر سه شعبه ای که بر سینه حضرت وارد شد، فرو افتادن امام حسین(ع) از اسب و تاختن اسبها بر بدن امام و خرد شدن استخوان سینه امام اشاره می کند. سید بن طاووس در لهوف علاوه بر ماجرای اصابت تیر سه شعبه سمی به سینه امام(ابن طاووس، ۱۳۸۶ش، ۱۴۷) و فرو افتادن امام از اسب که بر گونه راست بر زمین فرو افتاد(همان، ۱۵۱)، و چگونگی اسب تاختن بر بدن امام(ع) را بیان می کند و می گوید: «عمرسعد در لشکرش ندا داد: کیست که برود و اسب بر بدن حسین(ع) بتازد و پشت و سینه او را با سم اسبان لگد کوب نماید؟ پس ده نفر این کار را به عهده گرفتند.» (همان، ۱۶۳؛ مفید، ۱۴۱۳ق، ۱۱۳/۲)

ربیعی در ابیات ۲۸-۲۵ این شعر، امام حسین(ع) را مورد خطاب قرار داده، با یادآوری مصیبت فرو رفتن میخ در به سینه حضرت زهرا(س) می گوید:

«و كان قلبك للتوحيد مسكناً فكيف عاد لثالوث القنا سکننا

[ای امام حسین(ع)! قلب تو منزلگاه توحید بود، چگونه منزلگاه تیر سه شعبه شده است؟]

الله أكبر هذا قلب فاطمة قبل الحسين بسهم الشرك قد طعنا

الله اکبر! این قلب فاطمه(س) است که قبل از حسین(ع) با تیر شرک سوراخ شده است.

الله أكبر ماذا في الوجود عرا فقد هوى العرش في وجه الثرى علنا

الله اکبر! در هستی چه رخ داد که آشکارا عرش بر زمین افتاده است؟

الله أكبر، خيل الشرك قد طحنت صدر الحسين، وفيه الوحي قد طعنا

(ربیعی، ۱۴۱۹ق، ۱۴۸، ابیات ۲۸-۲۵)

الله اکبر! اسبان سپاه شرک سینه حسین(ع) را خرد کرده اند، در حالیکه در آن سینه کلام وحی جای گرفته بود و [وحی نیز زیر سم اسبان] خرد شده است.

ربیعی در اشعاری که با عنوان «استنهاض الحجج و رثاء الحسين(ع)» سروده است، نیز با ذکر مصیبت‌های وارد بر امام حسین(ع) و خاندان آن حضرت، از این مصائب به امام زمان(عج) شکوه برده آن حضرت را به قیام دعوت می کند؛ وی در بخشی از این اشعار بر اساس کتب روایی- تاریخی به تاریک شدن خورشید و گریستن تمام موجودات در مصیبت امام حسین(ع) اشاره می کند و می گوید:

«نرى الكون معقوداً عليه ماتماً فضاع بجيب الكون تاريخه عطرا

جهان هستی را می بینیم که مجالس عزای او (امام حسین(ع)) را برپا کرده است؛ گویی برگزاری این مجالس در طول تاریخ، عطر او را در سینه هستی پخش کرده است.

فإن طبَّقَ الآفاقَ ليلٌ مُصابه فقد ضاءَ بالآفاقِ سُودُدهُ فجرا

اگر ظلمت مصیبت او(امام حسین(ع)) همه جا را فراگرفته، سپیده دم بزرگی و شرف او نیز در همه جا تابیده است.

و إن غارَ ماءَ البحرِ حزناً فائماً جرى كلُّ طرفٍ بالدُموعِ له بحرا

اگر آب دریا از غم و اندوه در زمین فرو رود، در مقابل، هر چشمی با ریزش اشک‌هایش، برای او دریایی جاری می کند.

و ما انكسفَ القُرْصانِ حزناً و إنما سنا رأسه قد أخجلَ الشَّمسَ و البَدرا

(ربيعي، ۱۴۱۹ق، ۲۰۴، ابیات ۳۶-۳۹)

خورشید و ماه از غم و اندوه بی فروغ نشدند، بلکه تنها روشنایی سر اوست که خورشید و ماه را از نورافشانی خود خجالت زده کرده است.»

در کتب روایی از امام صادق (ع) نقل شده است که «چون امام حسین (ع) به شهادت رسید آسمانهای هفتگانه و هرچه در آنهاست و آنچه میان آسمان و زمین است، و تمام جنبندگان در بهشت و دوزخ و هرچه دیده می شود و دیده نمی شود، بر آن حضرت گریستند». (ابن قولویه، ۱۳۵۶ق، ۸۰) همچنین از افرادی چون بیهقی و دیگران نقل شده است: «هنگامی که امام حسین علیه السلام به شهادت رسید، خورشید گرفت و آن قدر تاریک شد که هنگام ظهر ستاره‌های آسمان ظاهر گردیدند؛ آنچنانکه مردم پنداشتند قیامت شده است.» (فیروزآبادی، ۱۳۹۲ق، ۲۹۲/۳)

ربيعي در اشعار خود علاوه بر رثاء حضرت زهرا(س) و امام حسين(ع) و ديگر ائمه اهل بيت(ع)، به بيان مصيبت‌های خاندان امام حسين(ع) در كربلا و کوفه و شام نیز اشاره می کند که نمونه هایی از مرثیه های ربيعي در رثاء اهل بيت(عليهم السلام) می باشد.

۵- نتیجه گیری :

شعر ربيعي از نمونه های شعر شيعي در عصر حاضر می باشد. وی یکی از علماء دين است که با بهره گیری از مطالعات خود در زمینه فضائل، مناقب، سیره و سرگذشت پیامبر اکرم(ص) و اهل بيت طاهرين آن حضرت(ع) اشعاری در مدح و رثای آن بزرگواران سروده؛ و با استفاده از مفاهیم دينی - اخلاقی قرآن، نهج البلاغه و روايات معصومين(ع) در قالب رباعيات به بيان حکمت و موعظه پرداخته است، ديگر اشعار وی نیز که در مدح و رثای علماء یا رثای پدرش، که او هم از علماء دين بوده، و یا اشعار تاريخش که به ثبت تاريخ وقایعي چون بنای

مسجد، حسينيه، تأليف کتاب و... پرداخته، هریک به گونه ای مفاهیم دينی را مورد توجه قرار داده اند.

سبک شعری وی سبکی تقلیدی از شاعران به نام دوره عباسی و ديگر شاعران پیش از خود همچون سید حمیری، مهيار دیلمی، بوسیری، شیخ هاشم کعبی، سید حیدر حلی و... می باشد.

مضامين شعری ربيعي به دليل حضور ۲۱ ساله وی در نجف اشرف از مضامين شعری شاعران نجف تأثیر پذیرفته که عبارتند از: مدح و رثاء پیامبر اکرم(ص) و اهل بيت(ع)، مدح و رثاء علماء، رثاء خاص، غزل، حکمتها و تأملات، مناجات، شعر تعليمی و ماده تاريخ.

عمده اشعار وی در مدح و رثای اهل بيت(ع) است و به بازگویی وقایع و حوادثی که بر ایشان گذشته می پردازد، به همین دلیل او را شاعر اهل بيت (عليهم السلام) می دانند.

این اشعار در دو دیوان وی با نامهای «دیوان الربيعي فی مدائح اهل البيت(ع) و مرثیهم بلسان عربی مبین» و «دیوان الربيعي فی رثاء اهل البيت(ع) باللغة الدارجة» گردآوری شده اند که مهمترین آثار ربيعي می باشند.

ربیعی اشعاری با عنوان «موالید» سروده است، که علاوه بر بیان حوادث مربوط به ولادت معصوم موردنظر، به حوادث دوران زندگی و حتی وقایع مربوط به شهادت آن معصوم نیز اشاره می کند که در حقیقت آمیخته ای از مدح و رثاء می باشند.

وی در اشعار مدح خود که در مدح امیرالمؤمنین(ع) سروده، فضایل و مناقب آن حضرت را که در کتب روایی ثبت است، به شعر درآورده، ولایت آن حضرت را استدلال و از آن دفاع می کند.

بخش اعظم شعر ربیعی در رثای اهل بیت(ع) سروده شده، از بارزترین اشعار وی مرثیه هایی است که در رثای حضرت زهرا(س) سروده و بر اساس منابع تاریخی- روایی به شرح مصائب آن حضرت می پردازد، همچنین بیشترین و برجسته ترین اشعار وی به رثای امام حسین(ع) و حادثه کربلا اختصاص دارد، به همین دلیل وی را «شاعر الحسین(ع)» نامیده اند.

فهرست منابع و مآخذ

- ۱- ابن خلکان، شمس الدین أحمد، وفيات الاعیان، تحقیق دکتر احسان عباس، بیروت، دارالثقافه، بی تا
- ۲- ابن طاووس، سید علی، اللهوف علی قتلی الطفوف، ترجمه و تصحیح عبدالرحیم عقیقی بخشایشی، چاپ هفدهم، قم، نشر نوید اسلام، ۱۳۸۶ش
- ۳- ابن قولویه، کامل الزیارات، چاپ اول، نجف، نشر مرتضوی، ۱۳۵۶ق
- ۴- آمین، محسن، أعیان الشیعه، بیروت، دارالتعارف، ۱۴۰۳ق
- ۵- آمینی، عبدالحسین، الغدیر، چاپ دوم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۶ش
- ۶- آمینی، محمد هادی، رجال الفکر و الادب فی النجف خلال ألف عام، چاپ دوم، نجف، ۱۴۱۳ق
- ۷- بدیع یعقوب، ایمیل، و میشال عاصی، المعجم المفصل فی اللغه و الأدب، چاپ اول، بیروت، دارالعلم للملایین، ۱۹۸۷م
- ۸- بصری، میر، أعلام الأدب فی العراق الحدیث، چاپ اول، لندن، دارالحکمه، ۱۹۹۴م-۱۴۱۵ق
- ۹- حلو، سید محمد علی، أدب المحننه أو شعراء المحسن(ع)، چاپ اول، قم، مؤسسه دارالکتب، ۱۴۱۹ق-۱۳۷۷ش
- ۱۰- خزعلی، انسیه، امام حسین(ع) در شعر معاصر عربی، چاپ اول، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۳ش
- ۱۱- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، چاپ دوم از دوره جدید، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ق
- ۱۲- ربیعی، عبدالعظیم، الفیه الربیعی فی الصرف و النحو، نجف، ۱۳۹۰ق
- ۱۳- ربیعی، عبدالعظیم، دیوان الربیعی باللغه الدارجة، چاپ چهارم، دارالحکمه، بی تا
- ۱۴- ربیعی، عبدالعظیم، دیوان الربیعی فی مدائح اهل البیت(ع) و مرثیهم بلسان عربی مبین، چاپ چهارم، قم، چاپخانه امیر، ۱۴۱۹ق
- ۱۵- ربیعی، عبدالعظیم، سیاسه الحسین(ع) [چاپ سنگی]، تهران، چاپخانه رشديه، ۱۳۷۸ق

- ١٦- ربيعي، عبدالعظيم، الفرقه الوسطى، قم، ١٣٩٣ق
- ١٧- ربيعي، عبدالعظيم، وفاه الرضا(ع)، قم، مكتبه الحيدريه، ١٤٢٠ق
- ١٨- صفدى، صلاح الدين خليل بن ايبك، الوافى بالوفيات، چاپ اول، بيروت، داراحياء التراث العربى، ١٤٢٠ق
- ١٩- طبرسى، احمد بن على، الإحتجاج على اهل اللجاج، چاپ اول، مشهد، نشر مرتضى، ١٤٠٣ق
- ٢٠- طهرانى، آقا بزرگ، الذريعه الى تصانيف الشيعه، چاپ دوم، قم، دارالكتب العلميه، ١٣٨٣ق-١٣٤٢ش
- ٢١- عميد، حسن، فرهنگ (فارسى)، چاپ اول، تهران، نشر فرهنگ انديشمندان، ١٣٨٨ش
- ٢٢- فروخ، عمر، تاريخ الأدب العربى، چاپ چهارم، بيروت، دارالعلم للملايين، ١٩٩٧م
- ٢٣- فيروزآبادى، سيد مرتضى، فضائل الخمسه من الصحاح الستة، چاپ دوم، تهران، نشر اسلاميه، ١٣٩٢ق
- ٢٤- كحاله، عمر رضا، معجم المؤلفين، چاپ اول، بيروت، مؤسسه الرساله، ١٤١٤ق
- ٢٥- مرغى، جاسم عثمان، الأدب العربى المعاصر فى ايران، بيروت، مؤسسه البلاغ، ١٤١٤ق
- ٢٦- مجلسى، محمد باقر، بحار الأنوار، چاپ سوم، بيروت، دار احياء التراث العربى، ١٤٠٣ق
- ٢٧- مفيد، محمد بن محمد بن نعمان، الإرشاد فى معرفه حجج الله على العباد، چاپ اول، قم، كنگره شيخ مفيد، ١٤١٣ق
- ٢٨- موسوى، عبدالصاحب، حركه الشعر فى النجف الأشرف و أطواره خلال القرن الرابع الهجرى، چاپ اول، بيروت، دارالزهرا، ١٤٠٨ق
- ٢٩- هلالى، سليم بن قيس، اسرار آل محمد(ص)، ترجمه اسماعيل انصارى زنجانى، چاپ چهاردهم، قم، انتشارات دليل ما، ١٣٨٧ش
- ٣٠- سايت شيخ عبدالأمير الجمرى
- www. aljamri.org